

ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਸਰੋਤ : ਪੰਜਾਬ ਕੋਸ਼-ਜਿਲਦ ਦੂਜੀ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ (login.aspx)

ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ : ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਚਾਰ-ਸਾਧਨ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਸੀਂ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਸਾਰ ਜਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਬਦਲਿਆ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗਲੇਰੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਨਿੱਤ-ਨਵੀਆਂ ਕੱਢੀਆਂ ਜਾਂ ਰਹੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿਚ ਲਿਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ ਸੰਚਾਰ ਮਾਧਿਅਮ ਵੱਜੋਂ ਇਸ ਦੇ ਅਗਲੇਰੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਨਿਤ ਵਧਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਦਕਾ ਦੇਸ਼ਾਂ, ਕੌਮਾਂ, ਮਹਾਂਦੀਪ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿੱਥਾਂ ਮਿਟ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਇਕ ਇਕਾਈ ਵਿਚ ਪਰੇਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਦੇ ਵਾਣ ਵਾਂਗ ਬੁਣ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਮਾਚਾਰ-ਪੱਤਰਾਂ, ਰੇਡੀਓ, ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਆਦਿ ਰਾਹੀਂ ਕੁਝ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਵੇਂ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ ਅਨਿੱਖੜ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਬਣ ਗਏ ਹਨ।

ਸਮੁੱਚੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਪੜਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਗਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੈ, ਸਦਾ ਹੀ ਸਾਹਿਤਕ, ਸਦਾਚਾਰਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁਗ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਟਾਂਦਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਟਾਂਦਰੇ ਸੰਸਾਰ-ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਟਾਂਦਰਾ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦਾ ਵਟਾਂਦਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਟਾਂਦਰੇ ਨੇ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਅਨੇਕਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਬੱਝਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਸਤਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਵਟਾਂਦਰੇ ਨੂੰ ਸੰਭਵ ਬਣਾ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਣਜ-ਵਪਾਰ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰ ਕੇ ਨਵੇਂ ਕੰਮ ਧੰਦੇ ਉਪਜਾਏ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਉਪਜੀਵਕਾ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣੇ ਹਨ। ਵਟਾਂਦਰਿਆਂ ਦੀ ਤੀਜੀ ਵੰਨਗੀ ਵਿਚ ਸੁਨੇਹਿਆਂ ਦਾ ਵਟਾਂਦਰਾ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੱਤਰਕਾਰੀ, ਰੇਡੀਓ, ਫਿਲਮਾਂ, ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਆਦਿ ਸੁਨੇਹਿਆਂ ਦੇ ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਸੁਨੇਹਿਆਂ ਦੇ ਵਟਾਂਦਰੇ ਨੂੰ ਨਿਰਵਿਘਨ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਨਾਲ ਸੰਭਵ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਜੁਟੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੇ ਸੁਨੇਹਿਆਂ ਦੇ ਵਟਾਂਦਰੇ ਨੂੰ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਵੱਡਮੁੱਲਾ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ।

ਲਿਪੀ ਅਤੇ ਲਿਖਣਕਲਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲਿਖਣ ਕਲਾ ਨੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ, ਗਿਆਨ ਉਸਾਰਣ ਅਤੇ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਲਿਖਣਕਲਾ ਨੇ ਅਸਪਸ਼ਟਤਾ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲਿਖਣਕਲਾ ਨੇ ਹੀ ਕਲਪਨਾਸ਼ੀਲ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਤਰਕ ਸੰਗਤ ਵਾਰਤਕ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਉਜਾਗਰ ਕਰ ਕੇ ਗਿਆਨ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸੰਭਵ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਲਿਖਣਕਲਾ ਤੋਂ ਛਾਪਣਕਲਾ ਵੱਲ ਵਿਕਾਸ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਲਈ ਬੜਾ ਸਹਾਈ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਛਾਪਣਕਲਾ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਣ, ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ, ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ, ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੋਲ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ। ਛਾਪਣ ਕਲਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਇਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਸਾਰ ਉੱਤੇ ਪਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਲਾਭ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਦੇ ਜਨਮ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੁਟ ਟਾਈਪ ਦੀ ਕਾਢ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਚੀਨੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਬੱਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਵੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਮਾਚਾਰ-ਪੱਤਰ ਛਾਪਣ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਚੀਨੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੱਕੜ ਦੇ ਗੁਟਕਿਆਂ ਤੋਂ ਛਪਾਈ ਦਾ ਢੰਗ ਚੀਨੀਆਂ ਨੂੰ ਲਗਭਗ 594 ਈ. ਵਿਚ ਪਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਢੰਗ ਕਾਫਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਅਪੜਿਆ। ਚੀਨੀਆਂ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਜੁਟ ਟਾਈਪ ਦੀ ਕਾਢ ਕੱਢ ਲਈ ਸੀ ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਟਾਈਪ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਦੀ ਕਾਢ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਮੇਨਜ਼ ਵਿਚ ਜੇਹਨਸ ਗੁਟਨਬਰਗ ਨੇ 1440 ਈ. ਵਿਚ ਕੱਢੀ। ਇਸ ਟਾਈਪ ਦੇ ਅੱਖਰ ਨਿਖੜਵੇਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਬਦਾਂ ਲਈ ਪਰਸਪਰ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਗੁਟਨਬਰਗ ਨੇ ਟਾਈਪ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਛਾਪਣ ਲਈ ਸਿਆਹੀ ਵੀ ਬਣਾਈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਢਾਂ ਨਾਲ ਲੱਕੜ ਦੇ ਠੱਪਿਆਂ ਨਾਲ ਛਪਾਈ ਦੇ ਚੀਨੀ ਢੰਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਘੱਟ ਗਈ। ਗੁਟਨਬਰਗ ਦੇ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਦੀ ਕਾਢ ਦਾ ਯੂਰਪ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਾਰ ਹੋਇਆ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ 1500 ਈ. ਤਕ ਇਸ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਲਗਭਗ 1500 ਪੁਸਤਕਾਂ ਛੱਪ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ।

ਹੱਥ ਨਾਲ ਲਿਖੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਕੇਵਲ ਗਲਤੀਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਛਾਪੇ ਕਾਰਨ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਸੁੱਧੀਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਘੱਟ ਮੁੱਲ ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਸਦਕਾ ਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਪਾਰ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਉਜਾਗਰ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਵੱਜੋਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈਆਂ। ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਚਾਹ-ਘਰਾਂ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਪਿਆ ਜਿਥੇ ਬਹਿ ਕੇ ਲੋਕ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਮਾਨ ਦਾ ਸੌਦਾ ਕਰਦੇ।

ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਚਾਹ-ਘਰਾਂ ਨੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਹ-ਘਰਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰ ਕਾਲੇ ਬੋਰਡ ਉੱਤੇ ਚਿੱਟੇ ਚਾਕ ਨਾਲ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਅਤੇ ਰਵਾਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੀਹ-ਕਣੀ ਕਾਰਨ ਬੋਰਡ ਨੂੰ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਲਿਖਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਫਿਰ ਚਾਹ-ਘਰਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨੇ ਗਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਪ੍ਰਤੀ ਆਕਰਸ਼ਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਬੋਰਡ ਅੰਦਰ ਲਾਉਣੇ ਆਰੰਭ ਕੀਤੇ। ਸੂਚਨਾ ਵੱਧ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇਹ ਬੋਰਡ ਛੋਟੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਦੇ ਪੱਤਰੇ ਅਤੇ ਚੈਪਤਰੇ ਛਾਪ ਕੇ ਚਾਹ-ਘਰ ਦੇ ਹਰ ਮੇਜ਼ ਤੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਪਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਢਲੇ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਹੋਰ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਪੈਦਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਇਵੇਂ ਚਾਹ-ਘਰ ਜਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਹਾਊਸ, ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਯਤਨਾਂ ਦੇ ਗਵਾਹ ਬਣੇ।

ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਸੁਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਨਮ ਤਾਂ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਪਰ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਅਚੇਤ ਯਤਨ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਇਹ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੇ ਸਮਾਚਾਰ-ਪੱਤਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਥੇ ਅਤੇ ਕਿਸ ਨੇ ਛਾਪਣੇ ਆਰੰਭ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤੇ ਕਥਨ ਕਿਆਸ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ 'ਸਾਇਦ' ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੱਤਰ 'ਐਕਟ-ਡਿਊਰਨ' ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਈਸਵੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਵੀ ਸੱਠ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਜੂਲੀਅਸ ਸੀਜ਼ਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਰੋਮ ਤੋਂ ਛਪਣਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਇਸਤਿਹਾਰ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਿਉਹਾਰਾਂ, ਲੜਾਈਆਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਐਲਾਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਦੂਜਾ ਅਨੁਮਾਨ ਇਹ

ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾ ਪੱਤਰ ਚੀਨ ਵਿਚ 'ਫਾਂਗ' ਖਾਨਦਾਨ, (618-906 ਈ.) ਦੇ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਪੱਤਰ ਰਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਪੱਤਰ ਦਾ ਨਾਂ ਟੀਪਾਓ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਟੀ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਰਾਜ ਮਹਿਲ ਅਤੇ 'ਪਾਓ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਰੀਪੋਰਟ ਜਾਂ ਸੂਚਨਾ। ਉਪਰੋਕਤ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਅਸਲੀਅਤ ਕੀ ਹੈ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਟਨਬਰਗ ਦੀ ਬਣਾਈ ਛਪਣ ਵਾਲੀ ਨਾਲ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ।

ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਸਮਾਚਾਰ-ਪੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਊਜ਼ਬੁਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਨਿਊਜ਼ਬੁਕ ਦਾ ਨਾਂ 'ਵੀਕਲੀ ਨਿਊਜ਼ਬੁਕ ਫਰਾਂਸ ਇਟਲੀ, ਜਰਮਨੀ, ਹੰਗਰੀ, ਫਰਾਂਸ ਲੇਟਿਡ ਆਊਟ ਆਫ਼ ਦੀ ਲੇਖ ਡੱਚ ਕਾਪੀ' (1622 ਈ.) ਸੀ। 'ਐਂਕਸਫ਼ੋਰਡ ਗਜ਼ਟ' ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 1665 ਈ. ਵਿਚ ਸਮਾਚਾਰ ਛਾਪੇ ਗਏ 'ਲੰਡਨ ਗਜ਼ਟ' ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਦੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਨਿਊਜ਼ਬੁਕ ਦੀ ਥਾਂ ਨਿਊਜ਼ ਪੇਪਰ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਰਤੋਂ 1670 ਈ. ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਸਮਾਚਾਰ-ਪੱਤਰ ਦੀ ਸੀਮਾ ਵਿਚ ਕੀ ਕੁਝ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਬੜੀ ਮਗਰੋਂ ਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਚਾਰ-ਪੱਤਰ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਲੜੀਵਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਨੇਮ-ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਆਕਾਰ ਵਿਚ, ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸਮੇਂ ਉੱਤੇ ਛਪਦਾ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਮਾਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਪੱਤਰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ, ਸਪਤਾਹਿਕ ਜਾਂ ਮਾਸਿਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾ ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਸਜਿਲਦਾ। ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਆਕਾਰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਲੋੜ, ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਮੌਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੇਂਨੇ ਵੱਧਦੇ ਘੱਟਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਹੋਰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਉਸ ਛਪੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਰਵਜਨਕ ਹਿਤ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਹੋਣ ਜਾਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਉੱਤੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੋਵੇ।

ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਵੱਧਦਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ-ਨਵੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਨਾਲ ਪੱਤਰਾਂ ਦਾ ਛਪਣਾ ਅਤੇ ਵਿਤਰਣ ਦੋਵੇਂ ਸੁਖਾਵੇਂ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵੱਜੋਂ ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਛਪੇ ਪੱਤਰ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 10 ਮਹੀਨੇ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉੱਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਰੇਲ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਨਾਲ, ਟੈਲੀਗ੍ਰਾਫ ਦੀ ਕਾਢ ਨਾਲ ਅਤੇ ਭਾਫ਼ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ੀ ਆਈ। ਹੁਣ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਨਾਲ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਉਸੇ ਦਿਨ ਅਪੜਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ ਨੇ ਨਵੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਨੇ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਜਨਮੀ ਅਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੰਸਾਰ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੈ ਪਰ ਅਮਰੀਕੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵੀ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸੀ। ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰ ਛੱਪਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਪੱਤਰ 'ਲੰਡਨ ਗਜ਼ਟ' ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪੱਤਰ 11 ਮਾਰਚ, 1702 ਨੂੰ 'ਦੀ ਡੇਲੀ ਕੋਰੈਂਟ' ਦੇ ਨਾਂ ਥੱਲੇ ਛਪਣਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲੰਡਨ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਜਿਥੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੁੱਢਲੇ ਸਮਾਚਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਬੜੇ ਐਥੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘੀ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਰੋਧੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਦਬਾਉਣ ਦਾ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਛਪਾਈ ਦੀ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਘੰਟੇ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 100 ਪੱਤਰ ਹੀ ਛਪਦੇ ਸਨ। ਸੌ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ 1814 ਈ. ਵਿਚ ਲੰਡਨ ਦੇ 'ਟਾਈਮਜ਼' ਨੇ ਇਕ ਘੰਟੇ ਵਿਚ 1100 ਕਾਪੀਆਂ ਛਾਪ ਕੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਰਿਕਾਰਡ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ 'ਟਾਈਮਜ਼' ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪੱਤਰ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ 'ਟਾਈਮਜ਼' ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਦਾ ਪਰਿਆਇ ਹੀ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਲੀਹਾਂ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਟਾਈਮਜ਼ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਸੈਂਕੜੇ ਪੱਤਰ ਜਾਰੀ ਹੋਏ। ਇਸੇ ਪੱਤਰ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਛਾਪਣੀਆਂ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀਆਂ। ਸਾਰਟਰੈਂਡ ਦੀ ਕਾਢ ਨਾਲ ਵੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਮਿਲਿਆ। ਇਸੇ ਪੱਤਰ ਨੇ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਟਕ, ਸੰਗੀਤ, ਘੋੜ-ਦੌੜ, ਮੁੱਕੇਬਾਜ਼ੀ ਆਦਿ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸਮਾਚਾਰ ਛਾਪਣੇ ਆਰੰਭ ਕੀਤੇ। ਲੰਡਨ ਦੇ 'ਟਾਈਮਜ਼' ਨੇ ਆਪਣੀ ਚੰਗੀ ਅਤੇ ਉੱਚ-ਪੱਧਰੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨਾਲ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਇਕ ਸਨਮਾਨਯੋਗ ਧੰਦਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਉੱਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਇਸਤਿਹਾਰ ਟੈਕਸ ਖਤਮ ਹੋਣ ਨਾਲ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤਿਹਾਰ ਛਪਣ ਲੱਗ ਪਏ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੇ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ। ਇਵੇਂ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਸਦਕਾ ਉੱਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ ਲੰਡਨ ਤੋਂ ਛਪੇ ਪੱਤਰ ਸਭ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤਕ ਜ਼ਰੂਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਛਪਾਈ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨੀਆ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਤੇ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਛਪਾਈ ਵਿਚ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਟਾਈਪ ਜੋੜਨ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਵਿਚ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਟਾਈਪ ਜੋੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਨਵੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਨਾਲ ਮੇਨੇ ਅਤੇ ਲਾਈਨੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਣ ਲਗ ਪਈਆਂ। ਟਾਈਪ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਾਲ ਟਾਈਪ ਹੋਏ ਖਰੜੇ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਖਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਟੈਲੀਮਿੰਟਰ ਲਗਣ ਨਾਲ ਸਮਾਚਾਰ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਹੀ ਅਨੇਕਾਂ ਪੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਦੇ ਟਾਈਮਜ਼ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਤਿਆ। ਟਾਈਮਜ਼ ਨੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ, ਛਪਾਈ, ਸੰਪਾਦਕੀ ਲੇਖ ਲਿਖਣ, ਨਵੇਂ ਟਾਈਪ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਘੜਨ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਨਵੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਪਾਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਪੱਤਰ ਲੰਮਾ ਅਰਸਾ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਰਿਹਾ ਹੈ। 'ਟਾਈਮਜ਼' ਬਰਤਾਨਵੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੀ ਹੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਅੱਜ ਵੀ 'ਟਾਈਮਜ਼' ਪੜ੍ਹਨਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਅਤੇ 'ਟਾਈਮਜ਼' ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਦੋ ਮਹਾਨ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਗਿਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਾਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਟਾਈਮਜ਼ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਦਰਸ਼ ਸਮਝਦੀ ਰਹੀ। ਲੰਡਨ ਦੇ 'ਟਾਈਮਜ਼' ਵਿਚ ਸਮਾਚਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਉਂਤ, ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ, ਪੇਂਨੇ-ਬੰਦੀ, ਸ਼ੈਲੀ ਆਦਿ ਵੀ ਅੱਜ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਨਕਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ 'ਦ ਟਾਈਮਜ਼ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ', 'ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਟਾਈਮਜ਼', 'ਨਵਭਾਰਤ ਟਾਈਮਜ਼' ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਂ ਇਸ ਪੱਤਰ ਦੇ ਅਨੁਕਰਣ ਉੱਤੇ ਹੀ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਟਾਈਮਜ਼ ਨੇ ਸਾਹਿਤਕ ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਉੱਘਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ।

ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਉਪਰੰਤ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਯੂਰਪ ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਹੋਈ। ਇਸ ਚੜ੍ਹਤ ਸਦਕਾ ਅਮਰੀਕੀ ਪੱਤਰਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਵਧਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਲਈ ਆਦਰਸ਼ ਬਣ ਗਏ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਗੁਲਾਮੀ ਹੇਠੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਰੋਲ ਸੁੰਗੜ ਗਿਆ।

ਅਮਰੀਕੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਾਂਗ ਮੁੱਢਲੇ ਯਤਨਾਂ ਸਮੇਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਪੱਤਰ 1690 ਈ. ਵਿਚ ਬੈਨਜਾਮਿਨ ਹੈਰਿਸ ਨੇ ਬਾਸਟਨ ਤੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਛਪਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਪੱਤਰ, ਲੰਡਨ ਤੋਂ ਛਪਣ ਵਾਲੇ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਲੈ ਕੇ ਛਾਪਦੇ ਸਨ। ਅਮਰੀਕੀ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਲੇਖ ਲਿਖਣ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਉੱਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੀ ਗਿਆ। ਅਜੋਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪੱਤਰ 'ਨਿਊਯਾਰਕ ਟਾਈਮਜ਼' 1851 ਈ. ਵਿਚ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਦਸ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਦੀਆਂ 20,000 ਕਾਪੀਆਂ ਛਪਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਪੱਤਰ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਡੂੰਘੇ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਛਪਣ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਆਕਾਰ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਅਮਰੀਕੀ ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਸਭ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੱਧਣ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਭਾਰਤੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵੀ ਅਮਰੀਕੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਵਿਚਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਲੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਸਰੂਪ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਲੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨਾਂ ਵਾਂਗ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵੀ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਵਰਤਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਸੀਮਿਤ ਅਤੇ ਸੁੰਗੜੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪ ਹੈ। ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਕੋਤਵਾਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਇਕ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਤ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰਾਂ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਾਲੇ ਕਈ ਅਖ਼ਬਾਰਾਤ ਅੱਜ ਵੀ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਅਵਧ ਦੇ ਨਵਾਬ ਨੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ 660 ਖ਼ਬਰ-ਨਵੀਸ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚੇ ਜਾਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਤ ਸਰਕਾਰੀ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਹੀ ਸਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋਇਆ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਈਸਾਈ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 1556 ਈ. ਵਿਚ ਛਾਪੇਖਾਨਾ ਲੈ ਕੇ ਆਏ। ਅਗਲੀ ਲਗਭਗ ਇਕ ਸਦੀ ਛਾਪੇਖਾਨਿਆਂ ਤੋਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਾਪਣ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਨੇ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਕਲਕੱਤਾ, ਮਦਰਾਸ ਅਤੇ ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਪਰ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਛਾਪਣ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਖਿਆਲ ਨਾ ਆਇਆ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਪੱਤਰ ਛਾਪਣ ਦਾ ਸਫਲ ਉਪਰਾਲਾ 1766 ਈ. ਵਿਚ ਵਿਲੀਅਮ ਬੇਲਟਸ ਨੇ ਇਕ ਇਸਤਿਹਾਰ ਛਾਪ ਕੇ ਕੀਤਾ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੰਪਨੀ ਵਿਰੁੱਧ ਗਿਲੇ, ਸ਼ਿਕਵੇ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਕੰਪਨੀ ਦੀ ਨੈਕਰੀ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫ਼ੇ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਚੁਣਿਆ। ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਵਿਲੀਅਮ ਬੇਲਟਸ ਦੇ ਇਸਤਿਹਾਰ ਛਾਪਣ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਛੱਡ ਕੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਇਵੇਂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਛਾਪਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਛਾਪਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਘਟਦਾ ਅਤੇ ਕੰਪਨੀ ਦੀਆਂ ਗੁਪਤ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਦਾ। ਸੰਨ 1780 ਤਕ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਭਾਰਤੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਪੱਛੜ ਕੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਅਨਪੜ੍ਹ ਸਨ, ਆਵਾਜ਼ਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਸੀ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਲਕੱਤੇ ਆਏ। ਇਸ ਲਈ ਕਲਕੱਤਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਿਆ। ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਪੱਤਰ ਇਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੇ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਲਈ ਕੱਢਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਫਲ ਯਤਨ 29 ਜਨਵਰੀ, 1780 ਨੂੰ ਜੇਮਜ਼ ਅਗਸਟਸ ਹਿੱਕੀ ਨੇ 'ਕਲਕੱਤਾ ਜਨਰਲ ਐਡਵਰਟਾਈਜ਼ਰ' ਜਾਂ 'ਬੰਗਾਲ ਗਜ਼ਟ' ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਪੱਤਰ ਜਾਰੀ ਕਰ ਕੇ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ। ਉਸ ਨੇ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਬੇਈਮਾਨੀ ਦੀਆਂ ਚੁਣ-ਚੁਣ ਕੇ ਖ਼ਬਰਾਂ ਛਾਪੀਆਂ ਅਤੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਡਾਹਿਆ। ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਹਿੱਕੀ ਨੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਵਾਰਨ ਹੇਸਟਿੰਗਜ਼ ਵਿਰੁੱਧ ਵੀ ਲਿਖਣਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਉੱਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਛਾਪੇਖਾਨਾ ਵੀ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਅਧੀਨ ਕਈ ਪੱਤਰ ਜਾਰੀ ਕਰਵਾਏ। ਕੰਪਨੀ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਾਰਤੀ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪੱਤਰ ਛਾਪਣੇ ਆਰੰਭ ਕੀਤੇ। ਉੱਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਕਲਕੱਤਾ, ਮਦਰਾਸ ਅਤੇ ਬੰਬਈ, ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਜੋਂ ਉਭਰ ਆਏ ਸਨ। ਉੱਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿਚ ਦੋ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸੋਚਾਂ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼-ਪੱਖੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚਲੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਧੇਰੇ ਸਰੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੱਤਰ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹਥਿਆਰ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ। ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਉਪਰੰਤ ਭਾਰਤੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਪਾਰਕ ਲੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਢਲਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਅੱਜ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਉਦਯੋਗ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਇਕ ਭਾਗ ਹੋ ਨਿਬੜੀ ਹੈ।

ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨੂੰ ਨਿਰਖਣ-ਪਰਖਣ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਦੇ ਕਲਾ-ਪੱਖ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ। ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਮਾਚਾਰ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਸਮਾਚਾਰ-ਸੰਪਾਦਨ ਹੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਅੰਗ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿਰਲੇਖ ਲਿਖਣਾ, ਪਰੂਫ਼ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਪੱਤਰ ਛਾਪਣਾ, ਵਿਤਰਣ, ਪ੍ਰਬੰਧ, ਸੰਗਠਨ, ਇਸਤਿਹਾਰ ਤੋਂ ਆਮਦਨ ਆਦਿ ਪੱਖ ਵੀ ਉੱਨੇ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਸਮਾਚਾਰ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਾਠਕ ਤਕ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਦੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿਚਕਾਰ ਕਈ ਪੜਾਅ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਸਰਵਪੱਖੀ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕੰਮ ਸਮਾਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਛਾਪਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੱਤਰ ਪ੍ਰੇਰਕ ਤਾਂ ਸਬੰਧਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੀ ਸਮਾਚਾਰ ਭੇਜਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਫ਼ੈਕਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਸਮਾਚਾਰ ਏਜੰਸੀਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅਤੇ ਇਕ-ਦੂਜਾ ਏਜੰਸੀਆਂ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਸਮਾਚਾਰ ਭੇਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਸਮਾਚਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਉਪ-ਸੰਪਾਦਕ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਪੰਨੇ ਲਈ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਪ-ਸੰਪਾਦਕ ਸਮਾਚਾਰ ਵਿਚੋਂ ਬੋਲੇ ਵੇਰਵੇ ਕੱਢਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੱਤਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ-ਖੇਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਦਾ, ਉਪਲਬਧ ਸਪੇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਂਟਦਾ-ਛਾਂਟਦਾ ਅਤੇ ਛਪਣਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵੀ ਸਮਾਚਾਰ-ਪੱਤਰ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸੋਧ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਪ-ਸੰਪਾਦਕ ਨੂੰ ਸਮਾਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਵੀ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਲਈ ਸਟਾਈਲ ਬੁਕ ਉਸ ਦਾ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਪ-ਸੰਪਾਦਕ ਨੇ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਤੇ ਪੰਨੇ-ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਵੀ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਕਿਸੇ ਸਮਾਚਾਰ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਡੱਬੀ ਵਿਚ ਜਾਂ ਮੋਟੇ ਟਾਈਪ ਵਿਚ ਛਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹਰ ਸਮਾਚਾਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਕ ਜਾਂ ਪੈਰੇ ਨੂੰ ਲੀਡ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵੇਰਵੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਹਰ ਅਗਲੇਰੇ ਪੈਰੇ ਵਿਚ ਅਗਲੇਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹਰ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਲਿਖਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵਖਰੇਵਾਂ ਕੇਵਲ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਕ ਹੀ ਸਿਰਲੇਖ ਦੇਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਸਿਰਲੇਖ ਦੇਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਸੀ।

ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਰੇ ਪੱਤਰ ਲਈ ਇਕੋ ਆਕਾਰ ਦੇ ਅੱਖਰ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਹੁਣ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਛੋਟਾ, ਵੱਡਾ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੁੰਗੜਿਆ ਅਤੇ ਫੈਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਛਾਪਾਈ ਦਾ ਆੱਫਸੈਟ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਪੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਵਾਂ ਵਿਚ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦਾ ਛਾਪਣਾ ਸੌਖਾ ਅਤੇ ਸਸਤਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪੱਤਰ ਵੀ ਕਈ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਛਪਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਿੱਖ ਅਕਰਸ਼ਕ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁਣ ਪੰਨਾ-ਬੰਦੀ ਅਤੇ ਸਜਾਵਟ ਵੱਲ ਵਧੇਰੇ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਪੰਨੇ ਉੱਤੇ ਦਿਨ ਭਰ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਾਚਾਰ ਹੀ ਛਾਪੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੱਤਰ ਦੀ ਦਿੱਖ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਕ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਸੰਪਾਦਕੀ ਪੰਨੇ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਪਾਦਕੀ ਪੰਨੇ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸਜਾਵਟ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਪੱਤਰ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਪੰਨੇ ਤੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਪੱਤਰ ਦੀ ਪੱਧਰ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੱਤਰ ਆਪਣੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਪੰਨੇ ਤੇ ਛਪਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸਦਕਾ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿੰਨੇ ਹੌਸਲੇ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕੀ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉੰਨੇ ਜੋਸ਼ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਪਾਦਕੀ ਪੰਨੇ ਤੇ ਸਮਾਚਾਰ-ਪੱਤਰ ਦੇ ਨਾਂ ਥੱਲੇ ਛਪਣ ਵਾਲਾ ਲੇਖ ਸੰਪਾਦਕ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਸੰਪਾਦਕ ਦਾ ਨਾਂ ਨਾ ਵੀ ਛਪੇ। ਹੁਣ ਦੇ-ਤਿੰਨ ਸੰਪਾਦਕੀ ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੰਨੇ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਪਾਠਕ ਹੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਪੰਨੇ ਉੱਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਲੇਖ ਅਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵੀ ਛਾਪੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਪਾਦਕੀ-ਪੰਨਾ ਸਾਰੇ ਪੱਤਰ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੰਨੇ ਉੱਤੇ ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਦਲੀਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪੱਤਰ ਭਾਵੇਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਸਪਤਾਹਿਕ ਜਾਂ ਮਾਸਿਕ, ਉਸ ਦਾ ਮਾਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਸ ਦੀ ਵੰਡ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਪੱਤਰ ਖਰੀਦ ਕੇ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਉਸ ਦਾ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਵੰਡ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਪੱਤਰ ਜਾਂ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਨੂੰ ਇਸਤਿਹਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸਤਿਹਾਰਾਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਵੰਡ ਵੱਧਦੀ ਹੈ। ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਲਗਭਗ ਇਕ ਚੌਥਾਈ ਲਾਗਤ ਦੀ ਕੀਮਤ ਤੇ ਵੇਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਲਾਗਤ ਇਸਤਿਹਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਸੂਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਤਾਂ ਸਮਾਚਾਰਾਂ ਲਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛਾਪਣ

ਪਿੰਡੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਇਸਤਿਹਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਤਿਹਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਅਜੇਕਾ ਪੱਤਰ ਆਪਣੇ ਖਰਚੇ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਵੰਡ ਜਾਂ ਵਿਤਰਣ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਬਲਵਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਲੰਘਣ ਲਈ ਸਿਰਤੋੜ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅਜੇਕੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਉਦਯੋਗ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਉੱਚੀ ਪੱਧਰ ਦਾ ਸੁਸਿੱਖਿਅਤ ਅਮਲਾ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿਚ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ੀਕਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਬਲਵਾਨ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕੰਮ-ਪੱਦੇ ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਚਾਰ-ਏਜੰਸੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਪਨ-ਏਜੰਸੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਿਪੁੰਨ, ਮਾਹਿਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਅਤ ਵਿਅਕਤੀ ਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੱਤਰਕਾਰੀ, ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣ ਲਈ ਲਗਭਗ ਸਾਰੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਜਨ ਸੰਚਾਰ ਵਿਭਾਗ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਏ ਹਨ। ਅਜੇਕੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਸਮਾਚਾਰ-ਪੱਤਰਾਂ ਜਾਂ ਛਪਾਈ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਅਤੇ ਪਾਸਾਰ ਮਨਪ੍ਰਚਾਵੇ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਾਧਨਾਂ ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਤਕ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਅਰਥ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਸੰਦਰਭ, ਸੀਮਾ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ। ਨੇੜੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਪੱਤਰ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੀ ਸਕਰੀਨ ਉੱਤੇ ਹੀ ਆ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇੰਟਰਨੈਟ ਦਾ ਜਾਲ ਫੈਲਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਮਾਚਾਰ-ਪੱਤਰ, ਸਿਨੇਮਾ, ਟੈਲੀਫ਼ੂਨ, ਫੇਟੇ ਕਾਪੀ, ਰੇਡੀਓ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਰਬ-ਸਾਂਝਾ ਰੂਪ ਉਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਜੇ ਕੇਵਲ ਸੰਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਇੱਕੋਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਯਥਾਰਥ ਹੋ ਨਿਬੜੇਗੀ।

ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਮਾਨਸਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ, ਵਿਦਿਅਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਰੂਪ ਅਤੇ ਸਰੂਪ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅਗਲੇਰੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਨਿਰੰਤਰ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹੇਗੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸੰਚਾਰ-ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਬਣਿਆ ਰਹੇਗਾ।

ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ

ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ: ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋਇਆ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਪੱਤਰ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਅਖਬਾਰ ਲੁਧਿਆਨਾ' ਸੀ, ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਨੇ 1836 ਈ. ਵਿਚ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਪਟਿਆਲੇ ਤੋਂ 1838 ਈ. ਵਿਚ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਪੱਤਰ 'ਜਾਮੇ-ਜਹਾਂਨੁਮਾ' ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਤਰ ਛਪਣਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ, ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਇਕ ਸਾਂਝਾ ਪੱਤਰ 'ਪੰਜਾਬੀ' 1856 ਈ. ਵਿਚ ਛਪਣਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ 1867 ਈ. ਵਿਚ 'ਅਖਬਾਰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ' ਨਾਂ ਦਾ ਪੱਤਰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਫਿਰਾਇਆ ਮੱਲ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1873 ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੇ ਸੱਚੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿੰਨੇ ਪੱਤਰ ਜਾਰੀ ਹੋਏ, ਉਹ ਛਪਦੇ ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਸਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਹਾਵਰਾ ਤੇ ਬੋਲੀ ਹਿੰਦੀ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ-ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਕਈ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਸਥਾਪਤ ਹੋਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉੱਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ ਲਗਭਗ 30 ਪੱਤਰ ਛਪਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਯਤਨ ਪੱਤਰਕਾਲ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਮੁੱਢਲੇ ਯਤਨ ਹੀ ਕਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉੱਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਪੱਤਰ ਜਾਰੀ ਹੋਏ, ਪਹਿਲੇ ਪੰਜ-ਛੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਜਾਂ ਪਰੋਖ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਸਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪੱਤਰ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਬੜੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਨ। ਜਿਹੜੇ ਕੁਝ ਪੱਤਰ ਚਲਦੇ ਰਹੇ, ਉਹ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਅਤੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਆਪਸੀ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦਾਂ ਸਦਕਾ ਹੀ ਚਲਦੇ ਰਹੇ। ਕਈ ਪੱਤਰ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਬਾਰ, ਖਾਲਸਾ ਅਖਬਾਰ ਆਦਿ ਬੰਦ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜ ਚੱਲ ਪੈਂਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਅੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰੀ ਧੜਾ ਉਪਜ ਪਏ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਪੱਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਵਿਖਾਉਣ ਵਿਚ ਰੁਝੇ ਰਹੇ। ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਲਿਖੇ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਛਾਪੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਾਂ ਦੀ ਦਿੱਖ ਉਤਸ਼ਾਹਜਨਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਹੁਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਜਿਹੀ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਨਿਰੋਲ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਦੋ ਪੱਤਰ ਸਪਤਾਹਿਕ 'ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ' ਅਤੇ ਪੰਦਰਾਂ ਰੋਜ਼ਾ 'ਨਿਰਗੁਣਿਆਰਾ' ਹੀ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ। ਉੱਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਮੋਢੀ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਖੇਮ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ। ਉੱਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤੇ ਪੱਤਰ ਸਪਤਾਹਿਕ, ਦਸ ਰੋਜ਼ਾ, ਪੰਦਰਾਂ ਰੋਜ਼ਾ ਜਾਂ ਮਾਸਿਕ ਸਨ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿਚ ਕਈ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ। ਸ਼ਾਹੂਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ, ਕਾਲ ਦੀ ਸਥਿਤੀ, ਪਲੇਗ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ, ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਨਾ, ਕਾਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਦੀ ਘਟਨਾ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਦੀ ਕੰਧ ਦਾ ਝਗੜਾ, ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦਾ ਛਿੜਨਾ ਆਦਿ ਅਸਲੋਂ ਨਵੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 80 ਨਵੇਂ ਪੱਤਰ ਜਾਰੀ ਹੋਏ। ਇਸ ਕਾਲ ਦੇ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਬਹਿਸਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਜਨਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਹੇ। ਇਸੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਇਕ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਪੱਤਰਕਾਰ ਵੱਜੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਇਸਤਰੀਆਂ ਲਈ ਪੱਤਰ-ਪੰਜਾਬੀ ਭੈਣ, ਇਸਤਰੀ ਸਮਾਚਾਰ, ਇਸਤਰੀ ਸੁਧਾਰ, ਸੁੱਝਤ ਸਹੇਲੀ ਆਦਿ, ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਲਈ-ਫ਼ੌਜੀ ਅਖਬਾਰ, ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ, ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਆਦਿ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸਬੰਧੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ-ਰਾਮਗੜੀਆ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ, ਵਿਸ਼ਵਕਰਮਾ, ਨਾਮਦੇਵ ਪੱਤਰ ਆਦਿ, ਵੈਦਾਂ ਵੱਲੋਂ- ਦੂਖ ਨਿਵਾਰਨ, ਜੀਵਨ-ਸੁਧਾਰ, ਸੁਖਦਾਤਾ ਆਦਿ ਇਸ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਸਨ। ਇਸੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪੱਤਰ 'ਸ਼ਹੀਦ' ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਕਾਲ ਵਿਚ ਪੱਤਰਾਂ ਦੀ ਐਸਤ ਉਮਰ ਇਕ ਸਾਲ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦੀਆਂ ਗੂੰਜਾਂ 'ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਗੂੰਜ' ਨੇ ਇਸੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀਆਂ। ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਸ ਕਾਲ ਦੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੀ। ਛਪਾਈ ਦੇ ਪੱਖੋਂ 'ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ' ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪੱਤਰ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਲ ਦੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਉੱਤੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ ਅਤੇ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ। ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦਾਂ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਘੇਰਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਨਵੀਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੇ ਅਗਲੇ ਦੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਲਈ ਭੋਇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ।

ਉੱਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਤੀਜੇ ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਦਹਾਕੇ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਖਬਾਰ-ਅਕਾਲੀ, ਜਥੇਦਾਰ, ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਖਾਲਸਾ, ਗਜਰਾਜ ਅਕਾਲੀ, ਅਕਾਲੀ ਤੇ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਆਦਿ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸੁਹਜ-ਸੁਆਦ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਕਵੀ, ਲਿਖਾਰੀ, ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਆਦਿ ਪੱਤਰ ਜਾਰੀ ਹੋਏ। ਇਸ ਕਾਲ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੇ ਲੇਖ, ਕਹਾਣੀ, ਇਕਾਗੀ, ਆਧੁਨਿਕ ਕਵਿਤਾ, ਪੜਚੋਲ, ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ, ਹਾਸਰਸੀ ਸਾਹਿਤ ਆਦਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਾਹਿਤਕ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਉਸਾਰਿਆ। ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ, ਲਾਲਾ ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਿਕ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਸ. ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ, ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਸ. ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਕਾਲ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਇਸ ਕਾਲ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਉਪਜਾਈ ਤਾਂ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰਾਂ ਨੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਚੇਟਕ ਲਾਈ। ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੇ ਇਸ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਘਰ-ਘਰ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਕੇ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸ ਕਾਲ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਪਾਦਕੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਮਾਇਕ ਤੰਗੀਆਂ, ਅਮਲੇ ਦੀ ਘਾਟ ਆਦਿ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰ ਵਧੇਰੇ ਵਸੀਲਿਆਂ ਵਾਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੜੇ ਗਰੀਬਜ਼ੇ ਜਿਹੇ ਲਗਦੇ ਸਨ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਲੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਢਲੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਹਰ ਸੰਪਰਦਾਇ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਰਬਾਂ ਦੇ ਅਵਸਰ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਛਾਪਣ ਵਿਚ ਰੁੱਝੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਕਾਲ ਵਿਚਲੇ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤਿਹਾਰ ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਪੁਸਤਕਾਂ,

ਕਪੜਿਆਂ, ਦਵਾਈਆਂ, ਸਿਲਾਈ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ, ਸਾਬਣਾਂ, ਸੁਰਮਿਆਂ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਸਥਾਪਤ ਪੱਤਰਾਂ ਦੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪੱਤਰਕਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦਰਦ, ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ, ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼, ਮੁਨਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਦੁਖੀ, ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ, ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ, ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਗੜਗੜ, ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਕਵੀਸਰ, ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤਾਲਿਬ ਆਦਿ ਸਨ।

ਜਦੋਂ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਚੌਥੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਚੋਣਾਂ ਹੋਈਆਂ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਪਤਾਹਿਕ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪੱਤਰਾਂ ਉੱਤੇ ਚੋਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਆਣ ਪਈ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਤੇ ਸਪਤਾਹਿਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਰਾਜਸੀ ਹੋ ਗਈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੀ ਰਹੀ। ਸਮੁੱਚੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਥੱਕੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਸੀ। ਜਿਹੜੇ ਚੰਗੇ ਸੰਪਾਦਕ ਸਨ ਉਹ ਆਪ ਚੋਣਾਂ ਲੜਨ ਵਿਚ ਰੁੱਝ ਗਏ। ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਕਾਰਨ ਪੱਤਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਖੇਤਰ ਸੁੰਗੜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ 'ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆ', 'ਪੰਜ ਦਰਿਆ', 'ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ', 'ਕੋਮਲ', 'ਸੰਸਾਰ', 'ਸਾਡੀ ਕਹਾਣੀ' ਆਦਿ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਤਸ਼ਾਹਜਨਕ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ ਪਰ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਤੇ ਸਪਤਾਹਿਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨਿਰਜਿੰਦ ਅਤੇ ਦਿਸਾਹੀਣ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਨੇ ਸਥਿਤੀ ਬੜੀ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਆਗੂ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਸਨ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਉਜਾੜਾ ਹੋਇਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਖੜ ਗਈ। ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਤਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲੀ ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੰਧਕਾਰ, ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਨਿਰਬਲਤਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਉਖੜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਦਿੱਲੀ, ਜਲੰਧਰ, ਪਟਿਆਲਾ ਆਦਿ ਵਿਚ ਪੁਨਰ ਸਥਾਪਤੀ ਲਈ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਨ ਵਿਚ ਰੁੱਝ ਗਈ।

ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਉਪਰੰਤ ਛੇਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਸਰਬਾਗੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਆਰੰਭ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਪੰਜ-ਛੇ ਸਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਧੁੰਦਲਕੇ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੀ ਪਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਜਲੰਧਰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਤ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਐਮ. ਏ. ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਆਰੰਭ ਹੋਣ ਨਾਲ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਪੱਤਰਾਂ-ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਨੀਆ, ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਚਾਰ ਆਲੋਚਨਾ, ਚੇਤਨਾ, ਸਿਰਜਣਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਸਗੋਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਮੁਹਾਵਰਾ ਮੁੱਖ ਸੁਰ ਬਣਨ ਲੱਗਿਆ। ਇਸ ਕਾਲ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਭਾਅ ਜੇ ਲੋਪ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਗੈਰ ਰੂਪ ਜ਼ਰੂਰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਲ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਪਾਰਕ ਲੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਢਲਣੀ ਆਰੰਭ ਹੋਈ। ਅਗਲੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਵੱਖਰਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਬਣ ਜਾਣ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਗਿਣਤਮਕ ਅਤੇ ਗੁਣਾਤਮਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਹਿਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵਧੀ। ਹਰਾ ਇਨਕਲਾਬ, ਭਾਖੜਾ ਡੈਮ, ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਜਾਲ, ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਆਦਿ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਲਈ ਸੁਭ ਸ਼ਗਨ ਸਾਬਤ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਕਾਲ ਵਿਚ ਉਰਦੂ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਗੈਰ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਬਣਨ ਲੱਗੀ ਅਤੇ ਨਵਾਂ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੋਇਆ। ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਸਰਬਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਇਸ ਕਾਲ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। 'ਜਥੇਦਾਰ', 'ਅਜੀਤ', 'ਅਕਾਲੀ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ', 'ਕੌਮੀ ਦਰਦ', 'ਨਾਗਮਣੀ', 'ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ', 'ਤਸਵੀਰ', 'ਸੋਧ', ਆਦਿ ਇਸ ਕਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪੱਤਰ ਸਨ। ਤਕਨੀਕੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਾਪਰੇ ਅਤੇ ਅੱਜ ਸਥਿਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪੱਤਰ ਕੰਪਿਊਟਰ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਰਤ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ, ਜਗਬਾਣੀ, ਅਜੀਤ ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਜਿਹੇ (1997 ਈ. ਵਿਚ) ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ ਦੇਸ਼ ਸੇਵਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਨਵੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ 'ਅੱਜ ਦੀ ਆਵਾਜ਼' ਅਤੇ ਪਟਿਆਲੇ ਤੋਂ 'ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ' ਆਦਿ ਅਖਬਾਰਾਂ ਛਪਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਤ੍ਰੈ-ਮਾਸਿਕ ਅਤੇ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਲਕੀਰ, ਚਿਰਾਗ਼, ਸ਼ਬਦ, ਮਿਊਜ਼ਿਕ ਟਾਈਮਜ਼ ਆਦਿ ਹੋਰ ਕਈ ਪੱਤਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। 'ਇੰਡੋ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਟਾਈਮਜ਼' ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਪੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਬਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਤੁਰੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਜਿਹੜੇ ਗੁਣਾਤਮਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿਚ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਹ ਆਸ ਬਝਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚਿਨ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਉਤਸ਼ਾਹਜਨਕ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤੀ ਅਰਥਚਾਰੇ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਅਰਥਚਾਰੇ ਦਾ ਭਾਗ ਬਣਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੋਣਾ, ਇਸ ਦੀ ਵਿਕਾਸਗਤੀ ਦਾ ਬਾਕੀ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਉਜਲੇ ਭਵਿੱਖ, ਨਵੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੀ ਆਸ ਬੰਨ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਲੇਖਕ : ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ,

ਸਰੋਤ : ਪੰਜਾਬ ਕੋਸ਼-ਜਿਲਦ ਦੂਜੀ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਹੁਣ ਤੱਕ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ : 3468, ਪੰਜਾਬੀ ਪੀਡੀਆ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਮਿਤੀ : 2018-02-13-03-34-24, ਹਵਾਲੇ/ਟਿੱਪਣੀਆਂ: ਹ.

ਪ੍ਰ. -ਮ. ਕੋ. : 739-740; ਗੁ. ਗੋ. ਸਿੰ. ਮਾ. : 55; ਡਿ. ਸੈ. ਹੈ. ਬੁ. -ਫਰੀਦਕੋਟ (1981)

ਵਿਚਾਰ / ਸੁਝਾਅ

Please Login (login.aspx) First

ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਵਿਸ਼ੇ

- ▶ ਖਗੋਲ (topic.aspx?txt=ਖਗੋਲ)
- ▶ ਕੋੜੀ (topic.aspx?txt=ਕੋੜੀ)
- ▶ ਕੋੜਾ (topic.aspx?txt=ਕੋੜਾ)
- ▶ ਕੋੜਨਾ (topic.aspx?txt=ਕੋੜਨਾ)
- ▶ ਕੋੜਤੁੰਮਾ (topic.aspx?txt=ਕੋੜਤੁੰਮਾ)
- ▶ ਕੋੜਤੁੰਬਾ (topic.aspx?txt=ਕੋੜਤੁੰਬਾ)
- ▶ ਕੋੜੱਤਣ (topic.aspx?txt=ਕੋੜੱਤਣ)
- ▶ ਕੋੜੱਤ (topic.aspx?txt=ਕੋੜੱਤ)
- ▶ ਕੋੜ (topic.aspx?txt=ਕੋੜ)
- ▶ ਕੋਲਾ (topic.aspx?txt=ਕੋਲਾ)

ਵਧੇਰੇ ਪੜ੍ਹੋ ਗਏ ਵਿਸ਼ੇ

- ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ(244911) ([topic.aspx?txt=ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ](http://topic.aspx?txt=ਵਾਤਾਵਰਨ+ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ))
 - ਕ(111792) (topic.aspx?txt=ਕ)
 - ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ(95379) ([topic.aspx?txt=ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ](http://topic.aspx?txt=ਸਮਾਨਾਰਥਕ+ਸ਼ਬਦ))
 - ਵਿਰੋਧਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ(91281) ([topic.aspx?txt=ਵਿਰੋਧਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ](http://topic.aspx?txt=ਵਿਰੋਧਾਰਥਕ+ਸ਼ਬਦ))
 - ਲੋਕ-ਖੇਡਾਂ(84354) (topic.aspx?txt=ਲੋਕ-ਖੇਡਾਂ)
 - ਵਿਅੰਜਨ(69822) (topic.aspx?txt=ਵਿਅੰਜਨ)
 - ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ(67169) ([topic.aspx?txt=ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ](http://topic.aspx?txt=ਸ਼ਿਵ+ਕੁਮਾਰ+ਬਟਾਲਵੀ))
 - ਘੋੜੀਆਂ(64220) (topic.aspx?txt=ਘੋੜੀਆਂ)
 - ਅਖਾਣ(61039) (topic.aspx?txt=ਅਖਾਣ)
 - ਨਾਮ(56033) (topic.aspx?txt=ਨਾਮ)
-